

ACC. N:R M. 14062: 1-12.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: *Småland* Upptecknat av: *Fabian Karlsson,*
 Härad: *Konga* Adress: *Väckelsång*
 Socken: *Väckelsång* Berättat av: *" "*
 Uppteckningsår: *1956* Född år *1894* i *Väckelsång*

Husbondsfolk och tjänstefolk. s. 1-12.

Lu F 105.

ACC. N:R M. 14062: 1.

Husbondefolk och tjänstefolk.

Allmänna förhållanden.

Tid slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet hade man rätt allmänt tjänstefolk på gårdarna. På 1800-talet fanns ju ej några maskiner, varför allt arbete måste utföras för hand, och mycket folk behövdes. Man hade börjat använda tröskverk mot 1800-talets slut, men sågtröskningen utfördes alltid med slaga. Plöcker och skörd skedde med tic, och nästan all ängsmark slädde, ty höet från vall var ringa. Man hade många nötkreatur än på 1900-talet, men ej så mycket svin.

Även på mindre gårdar måste man ha tjänstefolk, innan barnen vuxit upp, och kunde hjälpa till i arbetet. På en gård om $\frac{1}{4}$ mantal, d. v. s. med en åkerareal på omkring 10 hektar och en kreatursbesättning om 10-12 djur, hade man

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Lup 105

1.

vanligen en dräng och ibland också en pige,
särskilt om barnskaran var stor så husmor
hade mycket att göra med barnen. I äldre tid
hade husmor, vid sidan om huskäll och annat
arbete på gården, mycket att göra med sånsed
och annan hemsöjd. Även på mindre gårdar,
på sådana om 1/8 mantal, hade man vanligen
vid 1800-talets slut en dräng eller pige.

Tjänstefolk stadda man vanligen på ett år,
mågon gång bara på ett halvår, t. st. om man
endast behövde en sommarsdräng. Tjänare
brukade ej ofta byta plats utan stanna hos
sitt gamla husbondefolk, även om en annan
husbonde kunde bjuda över i lön. Det kunde
ju bli ett svårare ställe att komma till.

Utom det stadda tjänstefolket anlätade
man vid större arbeten, såsom vid slåtter,
2. skörd och frökning m. m. Lejda arbetare

Det fanns ju vid denna tiden så många småställen, var folk då knappast hade någon möjlighet att få något arbete än på gårdarna. Det var således ej alls svårt att få arbetsfolk till jordbruket.

Arbetsfördelning.

På gårdar var den omnämnda storleken deltog vanligen husbondefolket i allt förekommande arbete. På något större gårdar, där man behövde mera tjänstefolk, hade man en äldre och erfaren dräng samt en yngre, en tilldräng. Den äldre, som vanligen kallades fördräng, fick föra befäl över och råda den yngre drängen och leasfolk.

Ladugårdens skötsel var kvinnfolkens. "Skåka" ladugården, d. v. s. utgödsla, kunde dock mannen utföra, men annars var det pigan eller husmor själv som fick sköta om ladugården.

Hjölke var ej manfolksböia. Först fram på 1900-talet började man utföra mjölkning. Längre tillbaka i tiden kunde ingen hederlig bonde befatta sig med hästslakt eller flå huden av en häst. Det var sackargöia och till sådant arbete hämtades tattare. Den, som haft något med hästslakt att göra, kunde bli kallad sackare i hela sitt liv. Alltså fick man ej heller låta tjänstefolk delta i sådant arbete. Att ha något med "illdön" (självdöda) djur var också vanhedrande. Med 1900-talets ingång fanns det ändring i dessa åsikter.

Arbets- och fritid.

Tid helårsstädja räknades tjänstetåret från den första november till den tjugofjärde oktober följande år. Mellan den tjugofjärde okt. och första nov. var tjänstefolkets frivicka.

Den frivackan tillbringade vanligen tjänarna i sina föräldrarnas. Då skulle de ha "förming" med sig hem från husbondegården. De skulle ha brödkakor och sorrel samt pannkaka.

Förming skulle de ha med sig för frivackan även om de vid den första nov. flyttade till ny tjänst i en annan gård. Tjänstefolket kunde även inom tjänstetiden få fridagar. Man kunde få "auktionsfri" för att besöka någon auktion — småländskt folknoje — eller "marknadsfri" för att besöka någon marknad. Det var vanligt att man skulle ha potatisen upplöskad till Linneryds marknad den 3 okt., så tjänstefolket skulle få komma dit.

På kvällarna efter arbetstidens slut kunde tjänarna få syssla med eget arbete eller träffa annan ungdom. Men någon beständ arbetstid lär man nog ej haft.

Arbets tiden har ej varit lika på alla gårdar.
På en del gårdar har man fått börja arbetet
tidigare på morgnarna och hålla på längre
på kvällarna än på andra. Men sådana
"svåra ställen" som ej så eftersökta av tjänste-
folket. Lönen måste ökas på för att få någon
att stanna hos flera tjänstgör.

Vid trädskande tillfällena, såsom vid slåtter
och skörd och inbärkning av hö och säd,
har tjänarna fått hålla på längre än vanligt.
Och de ha nog aldrig nekats hårtill, särskilt
om de fått löfte om en fridag vid tjänligare
tillfällen. Det berättas att drängarna i en by
förs i tiden jingo utföra krakningen av
säden i mårken. Dessa drängar döpte
månen till "Feskesta krakasol", en benämning
man ännu kan få höra.

6. I Lönen ingick, utom betalning i penningar,

en del kläderpersedler, och även annat.
Drängen skulle ha jord till ett litet potatis-
land för egen räkning, och pigan skulle ha
"höälann" (linåker). Dessa deras egna jordbruk
fingo de taga sig tid att sköta om.

Efter 1900-talets ingång blev det där
lönslaget. Det blev betalning i penningar
och rej mågot annat.

Umgående.

Tjänarna räknades nästan som med-
lemmar av familjen, särskilt om de
hållit sig kvar i tjänsten länge.

Såväl fick tjänstefolket på mindre
gårdar dela rum med husbondefolket.

Han hade rej alltid eldstad i varje rum, så
hela familjen fick vanligen hålla till i
storstugan, det stora rummet. Där brukade

7. drängen ha sin soffa nere vid dörren.

Pigan brukade ha sin sooplatz i kökssoffan. Men sommartiden kunde tjänstefolket få disponera något överrum eller en kammare.

De hade vanligen sina personliga tillhörigheter, sin koffert eller kista, på övervåningen.

Någon skillnad i maten för tjänare och husbondefolk har ej förekommit. Man har alltid ätit på samma gång vid samma bord. Även vid gillen har tjänarna fått vara med om de velat det, men ibland har de hellre önskat få sin mat i köket.

På kalas i andra gårdar än husbondegården, bröllops- och begravningsgillen och andra större kalas, har ej tjänstefolk inbjudits, om de ej varit släkt med folket i gillsgården.

I kyrkan hade tjänstefolket sin plats i byns gemensamma kyrkstol, där både äldre och ungdom, husbondefolk och tjänare skulle sitta.

Det var för stolsindelning i kyrkan, på byarna hade sina särskilda stolar. Man gick rej i en kyrkstol som tillhörde en annan by. Den första söndagen i advent blev det omflyttning, då man flyttade över tre kyrkstolar och kom i den fjärde. På tjugo år hade man varit i alla kyrkstolarna. Den nedersta stolen intill kyrkdörren ingick rej i stolsindelningen, den var för allmänheten, för folk från andra socknar. Varje söndag skulle åtminstone någon från varje gård besöka kyrkan. Kunde rej någon av husbondefolket komma i väg till kyrkan, då fick någon av tjänstefolket gåa sig av i stället. Man måste ju dit "å spörja te" vad som hänt under veckan och vilka kungörelser som lästes upp från predikstolen.

9. Bland ungdomen har det rej varit någon skillnad mellan tjänstefolk och annan ungdom.

Man har samlat tillsammans till lek och dans på togar och andra lekplatser, som vanligen var i vägskenen. Där ligo "lötterdenarna" på vilka drängar och bondpojkar prövade sina krafter.

Slårkomst.

Tjänstefolket kom vanligen från togar och de små skållena, som det fanns så gott om i skogarna vid 1800-talets slut. I Bourgs rote, Träckslängs socken, fanns då t. ex. omkring 30 stycken småställen, som alla nu äro rivena. I de allra flesta av dessa fattiga hem var stora barnskoror och barnen måste tidigt bort från sina hem och söka tjänst. Även från bondgårdar, där det fanns många barn, kunde dess ungdom söka tjänstplatser i andra gårdar, men det skedde då vanligen hos släktingar, för det ansågs ej så hedersamt att behöva taga tjänst.

I äldre tid var giftermål mellan tjänstefolk och bondgårdars ungdom mycket sällsynta. Man ansåg att parterna borde vara någorlunda jämnställda beträffande förmögenhetsförhållanden. Förkom det någon gång ett sådant giftermål, sökte det oftast mycket uppmärksamhet och prat.

Husbondervärde.

Bonden själv brukade av tjänarna kallas "hossbongen" och husmodern benämndes "moran".
På gården rusthåll sade man alltid "rästhaullen" och "rästhaullarmor". Tjänstefolkets vanligaste benämningar var drängen och pigan, men i tilltal brukade man säga förnamnet.
I arbetet gavs inga stränga befälningars från husbondefolkets sida, utan man kunde oftast "lala sig" d. v. s. samråda, särskilt
11. när det var äldre tjänare.

Det har ej berättats att några handgripliga
bestraffningar av tjänstefolk förekommit och
ej heller att någon tjänare lämnat sin plats
före tjänstetidens utgång.

Numera finnes ej något tjänstefolk på
mindre gårdar. På något större gårdar är
det blott i onödiga fall man har någon
tjänare. Detta kan till stor del bero på att
jordbruksdriften gjorts lättare genom maskin-
utrustning, men orsaken kan också vara
att det numera ej är lätt att få ungdom
till att stanna kvar vid jordbruket.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

12.